РЕЦЕНЗІЯ
НА КОЛЕКТИВНУ МОНОГРАФІЮ
“РЕЛІГІЙНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЇХ СУТНОСТІ І КОНФЕСІЙНИХ ВИЯВАХ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ”
(Київ: УАР, 2021)

REVIEW
OF THE COLLECTIVE MONOGRAPH
“RELIGIOUS IDENTITIES IN THEIR ESSENCE AND CONFESSIONAL MANIFESTATIONS: UKRAINIAN CONTEXT”
(Kyiv: UARR, 2021)

Наукова монографія «Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст» — це чергова фундаментальна праця колективу Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, яка вийшла друком на початку 2021 р. Оскільки тема ідентичності у наші дні, без зайвого перебільшення, стала чи не найпопулярнішою, присвячена ця праця, як зауважує її «Вступ», концептуальному аналізу світських наукових та богословських підходів проблем релігійної ідентичності, процесу її формування, становлення і трансформацій, [Релігійні ідентичності 2021: 6-7]. Монографія є, так би мовити, фінальним акордом планової теми «Релігійні ідентичності в контексті культурно-цивілізаційного вибору України», яку виконував колектив Відділення релігієзнавства упродовж 2017-2018 рр.; вона являє собою квінтесенцію кількарічних клопітливих наукових розвідок академічних релігієзнавців, викладає здобуті ними наукові висновки з проблематики релігійної ідентичності

як назагал, так і релігійної ідентичності українців зокрема, з'ясовує співвідношення релігійного і етнонаціонального в українських реаліях.

У фарватері цієї праці, поруч із дослідженням проблем релігійної ідентичності, розкриваються водночас цікаві міркування про ідейні, смисложиттєві стрижні українського народу, ті ідеологічні важелі, які, в той чи інший спосіб, здійснюють вплив на релігійні потоки в сучасних українських вимірах і виявах. Сьогодні це стоїть на часі, оскільки Україна, перебуваючи під двома взаємовиключними і водночас потужними векторами впливу — російським і європейським, — поступово вивільняючи себе від колоніального імперсько-совєтського минулого, впевнено торує шлях до Європи. То ж монографічний виклад про релігійну ідентичність українців — це не тільки про релігію в суто релігієзнавчому ключі, це водночас дискурс про колишнє, сьогоднішнє і майбутнє української нації, про становлення України як великої європейської країни і водночас — про утвердження самостійної, незалежної, соборноправної української України.

«Актуальність даного дослідження очевидна, оскільки у публічному просторі щодня все гучніше лунають заклики визначитися з власною ідентичністю, як політичною, історичною, культурною, так і з релігійно-конфесійною та етноконфесійною. Мільйони людей постають перед вибором, який свідчить про зростання рівня самоусвідомлення українцями самих себе. Обставини вимагають не тільки чітко задекларувати те, з ким і чим ти себе ототожнюєш, а й засвідчити та проявити цю тотожність. … Дослідження, на думку авторів, дає змогу не тільки здійснити концептуальний аналіз наукових та богословських підходів до проблеми релігійної ідентичності, процесу її формування, становлення і трансформації, а й

окреслити й охарактеризувати методологічні принципи дослідження самого концепту релігійна ідентичність, уточнити це поняття, виходячи з аналізу вже наявних, визначити її сутнісні характеристики і структуру на спільнотному та індивідуальному рівнях» [Релігійні ідентичності 2021: 7].

Сьогодні ми є свідками того, що одні й ті ж релігійні ідеї й уявлення на рівні окремих конфесій, спільнот, а відтак і на рівні свідомості конкретного віруючого отримують різне прочитання. Саме ця різність визначає структуру свідомості, приносить, власне, розуміння не лише релігійного об'єкту, а й формує розуміння довкілля, ставлення до нього, впливає на систему мотивів і вчинків, формуючи таким чином уявлення про моральність. Відтак свою діяльність кожна конфесія, релігійна спільнота, насамкінець, конкретний віруючий, оцінює в неоднакових ідейно-практичних спектрах. Приміром, у межах християнських конфесій загальні християнські положення, які стосуються етнонаціонального набувають далеко неоднакового ідейного забарвлення: одні прив'язують себе до української етнокультурної площини, другі, обстоюючи універсалістську позицію, тримаються, так би мовити, нейтралітету, натомість треті, діючи в Україні і прив'язуючи себе до однієї з національних меншин, водночас досить «нейтрально» (якщо не сказати про це гостріше) ставляться до всього українського.

Скажімо, в Україні доби незалежності протестанти, як про це ходить у монографії, щільно включені «в політичну, культурну й економічну сфери, а разом із цим — мають сформоване уявлення про себе як про представника саме українського народу. Але така "включеність" не є однаковою для всіх протестантських конфесій, а подеколи межує як із задекларованими позиціями нейтралітету,

космополітизму так і підтримкою національної ідеї як основи розвитку українського суспільства. Формування громадянської та національної ідентичностей пізніх протестантів у сучасній Україні є віддзеркаленням настроїв суспільства та здійснюється в складному процесі критичного осмислення соціальної дійсності» [Релігійні ідентичності 2021: 283].

Цілком сформованою, докладно випрацюваною є відверто антиукраїнська позиція російського православ'я в Україні. Обстоюючи антиукраїнство як своє релігійно-політичне кредо, будучи, по суті, інструментом держави-агресора (Російської Федерації) в ідеологічній війні проти України, його антиукраїнська позиція «не лише не сприяє консолідації громадян на захист Батьківщини, але й стає чинником суспільно-світоглядного розколу населення, що, безумовно, не на користь ні Україні, ні Церкві...» [Релігійні ідентичності 2021: 40]. По суті, виступаючи політичним рупором Кремля, «Українська Православна Церква» Московського Патріархату (свідомо залапковую назву цієї конфесії, оскільки українською вона є тільки суто географічно) використовує всі можливі засоби, механізми й інструментарій для ведення війни проти України [Релігійні ідентичності 2021: 40, 71], мета задіювання яких одна — позбавити українську націю, як справедливо зауважує названа монографічна праця, «історіотворчої суб'єктності, а відтак – й самосвідомості та права на специфічну національну, культурну, конфесійну тощо ідентичність особистостей-носіїв, на користь так званого "старшого брата"» [Релігійні ідентичності 2021: 71; також див.: 78-79].

В ідеалі кожна релігія, яка існує чи започатковується в Україні неодмінно мусить бути прилученою до національної ідеї. У противному разі вона не просто буде випадати з контексту державотворення і національного

становлення, але, не будучи скріплена національною ідеєю, стане проголошувати іншу — інонаціональну чи антинаціональну, і тим самим буде поставати у межах суспільства провокатором напруги, детонатором протистоянь, і не лише релігійного, а й політичного.

У книзі розкриваються цілком слушні для нашого сьогодення питання, а саме: «1) як, зокрема, співвіднести універсальні права і свободи людини із потребами та інтересами конкретних спільнот, в т.ч. і релігійних? 2) чи дозволено існування церков в Україні, які виступають, прямо чи опосередковано, на боці її ворогів, не засуджують агресію сусідньої держави щодо неї? 3) як в межах однієї конфесії примирити вірян, які представляють інтереси різних політичних сил і орієнтовані на протилежні цивілізаційні перспективи, зокрема вірян УПЦ МП з вірянами ПЦУ? 4) як дотримуватися українському суспільству принципів любові до ближнього, в т.ч. до ворогів; 5) як релігійним організаціям в умовах війни виконувати свою природну місію миробудівництва? 6) як на фоні європейської універсалізації та світової глобалізації опредметити в законний і цивілізований спосіб свою ідентичність, відстояти свою буттєву унікальність?» [Релігійні ідентичності 2021: 11-12].

Переконаний, авторам вдалося «1) виокремити нові політичні умови, які призвели до концептуалізації української та антиукраїнської релігійної ідентичності; 2) розглянути форми і зміст релігійно-конфесійних і етноконфесійних ідентичностей на прикладі православ'я, католицизму, протестантизму, ісламу та інших конфесій; 3) проаналізувати перспективи розвитку конфесійно-релігійних ідентичностей з огляду на трансформаційні процеси в сфері соціально-економічного, політичного та духовного життя; 4) запропонувати кореляційні стратегії для наявних

у нас конфесій щодо зміцнення їхніх ідентичностей; 5) надати рекомендації державним та громадським структурам в сфері формування релігійних і конфесійних ідентичностей українського народу» [Релігійні ідентичності 2021: 8].

Колективна монографія «Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст» рясніє цікавою аналітичною базою, розкошує переконливими аргументами і головне — важливими висновками. Отже, праця прийдеться до душі не лише релігієзнавцям, викладачам, студентам з релігієзнавчого фаху, богословам, а й усім тим, хто не просто цікавиться релігією, але водночас небайдужий до України. Інакше кажучи, ця книга для всіх тих, хто, перефразовуючи тут Д. Донцова, розуміє, бачить, власне, ідентифікує себе українцем «духово».

Як на мене, добрим епіграфом до монографії можуть цілком прислужитися слова Президента УНР Михайла Грушевського: «Для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе ... всякий хто водиться такими поглядами, дорогий співгорожанин для нас, незалежно від того, хто б він не був» [Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть (1991): Київ, Т-во «Знання» України: 11].

Павло Павленко,
доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник
відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України